

Arapça – Türkçe Çeviri Türlerinde Nöral Makine Çeviri Modellerinin Verimliliği: ChatGPT Örneği

The Efficiency of Neural Machine Translation Models in Arabic-Turkish Translation Types: Example of ChatGPT

Sezer YILMAZ¹

¹ Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arapça Mütercim ve Tercümanlık, Kırıkkale, Türkiye

ORCID: S.Y. 0000-0002-0486-571X

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Sezer Yılmaz (Dr. Öğr. Üyesi),
Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Arapça Mütercim ve Tercümanlık, Kırıkkale,
Türkiye
E posta: sezymz@outlook.com

Başvuru/Submitted: 07.07.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:
01.08.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:
09.09.2023

Kabul/Accepted: 10.09.2023

Atf/Citation: Yılmaz, Sezer. "Arapça – Türkçe Çeviri Türlerinde Nöral Makine Çeviri Modellerinin Verimliliği: ChatGPT Örneği" *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 43 (2023), 339-355.
<https://doi.org/10.26650/jos.1324416>

öz

Teknolojinin gelişimine paralel olarak gün geçtikçe yeni özellikleriyle gündeme gelen yapay zekâ uygulamaları, özellikle son dönemlerde çeviri alanında ChatGPT gibi nöral makine çeviri modellerinin geliştirilmesiyle dikkatleri üzerine çekmeyi başarmış, bu durum çeviri dünyasında kıymetli bir aşama ve umut verici bir gelişme olarak kabul görmüştür. Nöral makine çeviri modelleri arasında yer alan ChatGPT modelinin geliştirilmesiyle çeviri sektöründe "çeviri editörlüğü" popülerlik kazanmış ve çevirmenlerin iş tanımlarında bir dizi değişiklikler yapılmıştır. Öte yandan makine çeviri modellerinin geliştirildiği ilk yıllardan beri çeviri sektöründe bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkan; "makine çevirileri çevirmenin yerini alabilir mi?" sorusu yeniden gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler neticesinde; Arapça-Türkçe çeviri çıktılarındaki kalitenin ve yapay zekânın çeviri bağlamında katettiği mesafenin betimlenmesi çalışmanın ereğini oluşturmuştur. Çalışmada sırasıyla, yapay zekâ tabanlı makine çeviri modellerine, gelişim evrelerine ve geldiği son aşamaya yer verilmiş, akabinde Arapça – Türkçe ChatGPT çeviri çıktılarının karşılaştırmalı analizleri yapılmıştır. Kaynak metin dili Arapça, hedef metin dili Türkçe olarak belirlenen bu çalışmada karşılaştırmalı analizler ChatGPT çeviri çıktıları ile insan çevirileri çerçevesinde sürdürülmüştür. Arapçadan Türkçeye çevirisi yapılan; düz metin, yazınsal metin ve teknik metinler ChatGPT ile Arapçadan Türkçeye yeniden çevrilmiş, ChatGPT çeviri çıktıları; genel olarak semantik ve dilbilimsel eşdeğerlik bağlamında incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde Arapça – Türkçe farklı metin türü çevirilerinde yakaladığı başarı grafiği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ChatGPT, Makine Çevirisi, Nöral Makine Çevirisi Modeli, Arapça-Türkçe Makine Çevirisi

ABSTRACT

Artificial intelligence applications, which are gaining currency day by day due to their new features, in parallel with the development of technology, have attracted attention with the development of neural machine translation models, such as ChatGPT in the field of translation, especially in recent times, and have been regarded as a valuable phase and promising development in the translation world. With the development of ChatGPT, which is a neural machine translation model, "translation proofreading" has gained popularity in the translation

industry and some changes have been made in translators' job descriptions. Also, the question that has been a topic of discussion in the translation industry since the first years of the development of machine translation models has gained currency again: "Can machine translations replace translators?" The purpose of this study is to describe the quality of Arabic-Turkish translation outputs and the distance covered by artificial intelligence in the context of translation as a result of these developments. Artificial intelligence-based machine translation models, their development stages, and their most recent stage were included in the study, and then the ChatGPT Arabic-Turkish translation outputs were analyzed comparatively. In this study, the language of the source text has been determined to be Arabic and the language of the target text to be Turkish, and comparative analyses were carried out within the framework of ChatGPT translation outputs and human translations. Plain text, literary text, and technical texts, which were translated from Arabic into Turkish, were re-translated from Arabic into Turkish using ChatGPT, and the ChatGPT translation outputs were examined in the context of semantic and linguistic equivalence in general. The success rate achieved in the translation of different text types in the Arabic-Turkish language pair were evaluated.

Keywords: ChatGPT, Machine Translation, Neural Machine Translation Model, Arabic-Turkish Translation

EXTENDED ABSTRACT

In the globalizing world, the major obstacle, especially in the field of communication, is language. Scientists have been carrying out studies systematically for a long time to eliminate this obstacle. Artificial intelligence technologies are the most important efforts to solve this problem. Fortunately, artificial intelligence studies have gained great momentum recently, and this is undoubtedly reflected in translation studies. Especially with the development of the ChatGPT model, new job opportunities have been introduced into the translation profession in the translation industry. On the other hand, this development has made the question of whether artificial intelligence can replace translators a current issue. The main purpose of this study, which we have approached as an answer to this question, is to determine the role of ChatGPT in Arabic-Turkish translations. In line with this purpose, by focusing on artificial intelligence-based translation types and development phases thereof, Arabic-Turkish ChatGPT translation outputs were examined comparatively. In the study, the source text was determined to be Arabic and the target text to be Turkish. Plain texts, literary texts, and technical texts were re-translated using ChatGPT in this language pair, and equivalence and linguistic analyses of the translation outputs were carried out.

While until recently, translations made using machine translation were incomprehensible, since these translations included serious errors, today, it is seen that more accurate translations are presented with artificial intelligence technologies, such as ChatGPT. The machine translations can generally be studied under 4 headings. These are rule-based models, statistical models, hybrid models, and neural models. When machine translation had a rule-based process form, it started to provide outputs in a hardware format with statistical, hybrid, and finally neural networks in line with the needs of the time. In this process, the file volumes and time problems of international companies, the inability of rule-based machine translations to capture context, and the resulting erroneous or poor translation outputs were among the leading reasons for

the development of machine translation models. With neural machine translations, source-oriented translation outputs have largely been replaced by target-oriented translation outputs. Therefore, the development of artificial intelligence and the integration of neural technology into translation have brought artificial intelligence translations into a different state today. As a result of the trial outputs in the application section, first of all, it can be said that ChatGPT is not an adequate translation tool for the Arabic-Turkish language pair. However, its contributions to the translation process and its success in some translation types should not be ignored. The differences between human translations and artificial intelligence translations are as follows: the error margin is lower in human translations, and the error margin is higher in artificial intelligence translations. However artificial intelligence translations are faster and also less costly. On the other hand, neural network models such as ChatGPT constantly renew themselves and offer better quality translations every day. In summary, some findings, conclusions, and determinations have been reached in this study that artificial intelligence translations cannot replace human translations, so there will be a need for an editor to check the artificial intelligence translation outputs for a long time. Therefore, regardless of which machine translation model is chosen, machine translation is not sufficient on its own, and even the neural machine translation model cannot offer “acceptable” translation in every field. However, it has been concluded in this study that the promise of ChatGPT for the future is a valuable development, and the development of ChatGPT will make the work of translators easier. In the application section of the study, a comparative analysis of ChatGPT outputs and “human translations” was carried out. The examples in the application section were randomly selected. Arabic simple, compound, and complex sentences were translated in Example 1, a legal text from the technical text group in Example 2, and literary texts consisting of poetry and proverbs in Example 3. The translation outputs were examined from many aspects such as grammar, semantics, and context. The results of the examination showed that the quality of ChatGPT translation outputs varied by the text type. Furthermore, the following findings, conclusions, and determinations were obtained as a result of the study: ChatGPT is very successful in plain text translations in the Arabic-Turkish language pair. In technical text translations, it is possible to create a good translation with minor corrections, even if ChatGPT presents erroneous translations. However, unfortunately, for literary texts, ChatGPT could not provide the translation quality output offered by human translators.

Giriş

Yüzyıllar boyunca kültürlerin birbiriyle olan iletişim ve etkileşimi göz önünde bulundurulduğunda dilin geçmişte ve günümüzde ne denli bir öneme sahip olduğu su götürmez bir gerçektir. Küreselleşen dünyada özellikle ekonomi ve dış ticaret alanında uluslararası şirketlerin önündeki en büyük engel dil engelidir. Bu engelin ortadan kaldırılmasına yönelik yapılan çalışmalar uzun bir süredir bilim insanları tarafından sistematik olarak sürdürülmektedir. Bu sorunların çözümüne yönelik çalışmaların başında ise makine çevirisi (MT) gelmektedir.

Makine çevirisi, yazılımlar aracılığıyla bir metni kaynak dilden hedef dile çevirmek için kullanılan hesaplama dilbiliminin alt alanıdır.¹ Makine çevirisinin genel olarak iki işlevi bulunmaktadır. Birincisi, hesaplamalı dilbiliminin bir alt alanı olarak yazılı veya sözlü ifadeleri kaynak dilden hedef dile çevirirken yazılım araçlarıyla incelemek, İkincisi, bir yazılım veya uygulama vasıtasıyla insan müdahalesi olmadan kaynak iletiyi hedef dilde inşa etmektir. Burada müdahale dil çiftinde oluşturulan metinlere değil yazılım aracılığıyla makinedir.²

Yapay zekânın tanımı noktasında ortak bir uzlaşya varılmasa da yapay zekâyı; insanların pratik kaygıları sonucu tasarlanan, insanların işlerini kolaylaştırma ereği güden teknolojik işlemler olarak tanımlamak mümkündür. ChatGPT’yi ise bilim ve teknolojinin bir araya gelmesiyle geliştirilen, kaynak dildeki kelime veya kelime bütünlerini tanıyan ve hedef dile yazılımlar aracılığıyla saniyeler içerisinde aktaran bir yapay zekâ teknolojisi olarak tanımlamak mümkündür.

Makine çevirileri ile ilgili ilk çalışmalar Amerika Birleşik Devletleri’nde³ 1950’lerde başladığı bilinmektedir.⁴ Özellikle “1945’te 27 ton ağırlığıyla bir odayı kaplayan ilk bilgisayar olma özelliği taşıyan ve yirminci yüzyılın en büyük buluşlarından biri olan ENIAC (Electronic Numerical Integrator and Computer) adlı bilgisayarın yapılmasından kısa bir zaman sonra makine çevirisine geçme çabaları bilişimsel dilbilim dalını ortaya çıkarmıştır.”⁵ “1950’li yıllarda yapay zekâ ile ilgili çalışmalar ayrı bir araştırma alanı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bunun en önemli nedeni bilgisayarların hayatımıza girmesi ve ticari şirketler tarafından kullanılmaya başlanmasıdır.”⁶

1952 yılında, ilk makine çevirisi konferansı düzenlenmiş ve Ocak 1954’te ilk çeviri sistemi gösterimi yapılmıştır.⁷ “1954’te yapılan ‘Georgetown Deneyi’ (Georgetown Üniversitesi ve

1 Marta R. Costa-Juss, Mireia Farrus ve Jose B. Marino, “Study and Comparison of Rule- Based and Statistical Catalan- Spanish Machine Translation Systems”, *Computing and Informatics*, 31 (2012), 246.

2 A. Tuba Ayık, “Edebi Metinlerde ve Uzmanlık Alan Metinlerinde Makine Çevirisinin Olanakları/Olanaksızlığı: Çevirmenin Değişen Görev Tanımlarına Yeniden Bakmak”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 30 (2022), 1323.

3 Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 77.

4 H. İbrahim Şanverdi, Abdullmüttalip İşıdan, “Makine Çevirisi: Türkçe-Arapça Çeviri Bağlamında Google ve Yandex Çeviri Örneği”, *Söylem Filoloji Dergisi*, 6/1 (2021), 211.

5 Ahmet Tarcan, Ecevit Bekler, “İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce Makine Çevirisinde Yazılımların Karşılaştırılması”, (Akademik Bilişim Konferansında sunulan bildiri 31 Ocak – 2 Şubat 2007), 314.

6 Ertan Kuşçu, “Çeviride Yapay Zekâ Uygulamaları”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30 (2015), 49.

7 Rana Ehab, Eslam Amer ve Mahmoud Gadallah, “English-Arabic Hybrid Machine Translation System using

IBM ortaklığıyla gerçekleştirilmiş çeviride IBM 701 bilgisayarı kullanılmıştır. Bu sistemin hafızasında sadece 6 gramer kuralı ve 250 kelime vardı.) altmıştan fazla Rusça cümlelerin İngilizceye tam otomatik çevirisini kapsıyordu. Bu deney büyük bir başarıydı.”⁸ 1980’lerin başında bilgisayar kullanımı yaygınlaşmış, bazı çeviri araçları ortaya çıkmış⁹ ve 1990’lı yılların ikinci yarısında internetin dünyamıza girmesiyle birlikte iletişim teknolojilerinin gelişimi büyük bir hız kazanmıştır.¹⁰ Bu alanda kayda değer bir gelişme ortaya çıkmış ve artık makine çevirileri bazı çeviri türlerinde ilk dönemlere oranla büyük ölçüde tatmin edici çıktılar sunmaya başlamıştır.

Makine Çeviri Türleri

Makine çevirilerinde çıktı kaliteleri makine çeviri modellerine göre farklılık arz etmekte ve modeller geliştirildikçe çıktı kaliteleri artmaktadır. Söz konusu modeller yazılım geliştiricileri ve çevirmenlerin iş birliğiyle geliştirilmektedir.

Makine çevirilerini genel olarak üç başlıkta inceleyebiliriz:

a) *Kural tabanlı makine çevirisi*: Kural tabanlı makine çevirisinin çalışma prensibinin temelinde, hem kaynak hem de hedef dilin bilinen dil özelliklerinin kodlanması yer almaktadır. Çeviri çıktıları kodlanan dilsel özelliklerin daha sonra manuel kurallar ve çift dilli sözlüklerin entegre edilmesiyle oluşturulmaktadır.¹¹

Makine çevirisi başlangıçta “kural tabanlı makine çevirisi” olarak ortaya çıkmıştır. Bu alanda birçok deneme yapılmıştır. 1954 yılında Georgetown-IBM tarafından gerçekleştirilen ilk deneme de kural tabanlı makine çevirilerinin gelişmesine olanak tanıyan deneylerden biridir. Systran ise kural tabanlı makine çevirisi sistemlerini geliştiren bu alandaki ilk şirketlerden biridir.¹²

Bu modelde uzmanlar tarafından bir dizi kural belirlenmekte¹³ ve çift dile sahip sözlükler oluşturulmaktadır. Kural tabanlı makine çevirisi belirlenen kurallar çerçevesinde ilgili sözlükleri referans alarak çeviri metnini oluşturmaktadır. Kural destekli makine çevirileri düz metinlerde yüksek oranda kaliteli çeviri sunmaktadır ancak belleğindeki sözlüklerde bulunmayan ifadelerin yerine hatalı ifadeler ekleyerek çevirinin kalitesini düşürebilmektedirler. Bu sorunu yaşamamak için sürekli yeni sözcükler ekleyerek sözlükleri geliştirmek gerekmektedir. Öte yandan diller

EBMT and Translation Memory”, *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 10 (2019), 195.

8 Tarcan ve Bekler, “İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce Makine Çevirisinde Yazılımların Karşılaştırılması”, 309.

9 Şezâ ‘Abdulbâkî el-‘Uceylî ve Muhammed İlyâs el-‘Azzâvî, “İtticâhât A’ dâ’ el-Hey’ e et-Tedrisiyye Fi’l-Câmi’ at Nahve Fâ’ ideti İstihdâmi’-Terceme el-‘Âliyye Li Google fi Ebhâsîhim ve l’ dâdi Muḥâḍarâtihim”, *et-Terceme el-‘Âliyye el-Aḥabîyye ve Teḥaddiyâti’z-Zekâ el-İḥnâ’î*, (Berlin: li’l-Merkez ed-Dimukrâti el-‘Arabî, 2021), 34.

10 Mehmet Şahin, *Çeviri ve Teknoloji*, (İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, 2013), 6.

11 Meryem Cansu Aşkın, Halil İbrahim Balkul, “Bu Kış Kimse Üşümeyecek” Kitabının İngilizce Çevirisinin Makine Çevirisi ile Karşılaştırılması: Google Çeviri’nin Yazın Çevirisinde Kullanılabilirliği Üzerine Bir İnceleme”, *International Journal of Languages’ Education and Teaching*, 10/4 (2022), 118.

12 Costa-Juss, Farrus ve Marino, “Study and Comparison of Rule- Based and Statistical Catalan- Spanish Machine Translation Systems”, 248-249.

13 Costa-Juss, Farrus ve Marino, “Study and Comparison of Rule- Based and Statistical Catalan- Spanish Machine Translation Systems”, 247.

doğası gereği komplike yapılara sahip olduğu için matematik problemleri gibi belirli kurallar çerçevesinde çözümlenmemektedir. Dolayısıyla bu model ile her zaman kaliteli çeviri sunmak mümkün değildir.

b) *İstatiksel makine çevirisi*: İstatiksel makine çevirisi modeli “alanındaki çalışmaların istatistiksel yaklaşıma dönüşümü IBM’in CANDIDE sisteminin temel kural-tabanlı yaklaşıma olan üstünlüğünün kanıtlanması ile başlamıştır.”¹⁴ Bu modelde, filologların veya yazılım geliştiricilerin belirlediği dilsel kuralların yerine çevirmenler tarafından daha önceden çevrilmiş kelimelerin ve cümlelerin hedef dildeki benzer sözcük ve cümlelerle eşleştirilmesi ile çıktı sunulmaktadır.¹⁵

İstatiksel modelde makine, algoritmalar aracılığıyla metni analiz etmekte ve istatistiksel benzerlik arayışına girmektedir. Kaynak metni hedef metne çevirirken istatistiksel veriler çerçevesinde tahminlerde bulunmakta ve olasılıklar temelinde bir çeviri sunmaktadır. Maksimum verim almak için sürekli çeviri yapmak veya önceden çevrilmiş metinleri depolamak gerekmektedir.

c) *Nöral (sinirsel) makine çevirisi (Yapay zekâ destekli çeviri)*: Bu modeli insan beyninden esinlenerek tasarlanan çok boyutlu bir işlem ürünü veya “yapay sinir ağları insan beyninin temel birimi olan nöronlara benzer olarak teşkil edilen yapay nöronların, farklı topoloji ve ağ modelleriyle birbirine bağlanmasıyla oluşan karmaşık sistem”¹⁶ olarak tanımlamak mümkündür. Nöral makine çevirileri (NMÇ) diğer modellerden oldukça farklıdır. “NMÇ, uçtan uca öğrenme sistemi ile sürekli kendini yenileyebilmektedirler. NMÇ ve İstatiksel MÇ sistemlerini karşılaştıran bazı yeni çalışmalar, NMÇ’nin daha az kelime biçimi hatası ürettiğini ve morfolojik olarak zengin diller için potansiyel iyileştirmeler sunduğunu öne sürmektedir.”¹⁷

“Nöral makine çeviri yönteminde cümle içindeki tüm kelimeler daha geniş bağlamda değerlendirilmekte ve ilgili kelimenin cümle içindeki diğer tüm kelimelerle olan kombinasyonları oluşturulmaktadır. Yapay sinir ağı tarafından oluşturulan bu modeller cümle bağlamında yeniden değerlendirilerek hedef dile çevrilmektedir. Bu özellik sayesinde İstatistiksel makine çevirisinde yaşanan sorunlar en aza indirilmekte ve daha doğru sonuçlara ulaşılmaktadır.”¹⁸

Nöral makine çevirileri son teknoloji makine çevirisi olarak, kaynak dildeki metni bağlamına göre değerlendirip çeviri ürünü ortaya koymaktadır. Nöral makine çevirisini diğer modellerden farklı kılan en belirgin özelliği, öğrenme özelliğinin olmasıdır. İnsan sinir ağları gibi yapay sinir ağları yeni bilgiler oluşturabilmekte ve bu bilgileri sürekli geliştirebilmektedirler. Dolayısıyla “İnsan beyninin çalışma sisteminden hareketle geliştirilen nöral çeviri yaklaşımı, yapay sinir ağlarıyla insan beynini taklit eden bir yapıya sahiptir.”¹⁹ Örneğin, ChatGPT ve Amazon

14 Kuşçu, “Çeviride Yapay Zekâ Uygulamaları”, 53.

15 Rahzeb Choudhury ve Brian McConnell, *Translation Technology Landscape Report*, (Amsterdam: 2013), 38.

16 Kuşçu, “Çeviride Yapay Zekâ Uygulamaları”, 55.

17 Aşkın ve Balkul, “Bu Kış Kimse Üşümecek” Kitabının İngilizce Çevirisinin Makine Çevirisi ile Karşılaştırılması: Google Çeviri’nin Yazın Çevirisinde Kullanılabilirliği Üzerine Bir İnceleme”, 118.

18 Taşpolot, Sadıkov ve Kerim Sarıgül, “Makine Çeviri Yöntemleri ve Makine Çevirisinin Bugünkü Durumu”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10/1 (2021): 196.

19 Ziya Tok, “Makine Çevirisi ve Çeviri Kuramları”, *International Journal of Language Academy*, 8/1 (2020),

Translate gibi çeviri araçları nöral çeviri hizmeti sunan modeller arasında yer almakta ve bir API (Application Programming Interface) ile kişisel uygulamalara entegre edilebilmektedir.

Kural tabanlı, istatistik ve nöral çeviri modelleri dışında kullanılan bir diğer modelin de “hibrit makine çeviri modeli”dir. Hibrit makine çevirilerinde hedef; iki veya daha fazla modeli tek bir yazılımla bir araya getirip modellerin avantajlı yönlerini kullanmaktır.²⁰ Tekli modellerin eksikliklerini belirli bir oranda kaldıran bu modelde genellikle istatistiksel ve kurala dayalı çeviri modelleri kombinasyonu olarak ürün oluşturulmaktadır.

Çeviride Yapay Zekâ: ChatGPT

Son yıllarda dil çalışmaları ile yapay zekâ arasında çalışmalar hızla artmış²¹ ve yapay zekâ çevirileri oldukça popülerlik kazanmıştır. Ancak Munday, yapay zekâ çevirilerinin günümüzde popülerlik kazanmış olmalarına rağmen, “ana akım çeviri kuramları içerisinde nispeten göz ardı edildiğini”²² ifade etmektedir.

Yapay zekâ teknolojileri arasında ChatGPT son dönemlerde sıklıkla başvuru kaynaklardan biri olmuştur. ChatGPT, Amerikan şirketi OpenAI tarafından 30 Kasım 2022 tarihinde üretilen²³ bir yapay zekâ modelidir ve H. Thorp bu modelin eğlenceli bir araç olduğunu ancak bilimsel bir niteliğinin olmadığını ifade etmektedir.²⁴

Özellikle, “ChatGPT, natural language processing (NLP) ve natural language understanding (NLU) gibi alanlarda kullanılmaktadır.”²⁵ “NLP iki kategoride ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi ses işleme, diğeri ise dil işleme. Ses işleme ses teknolojileri vasıtasıyla dilin fonolojik özelliklerinin incelenerek ses ve yazı arasında çevirimler yapılması olarak ifade edilmektedir. Dil analizi ise birkaç basamaktan oluşan bir süreci ifade etmektedir.”²⁶

ChatGPT yapay zekâ teknolojisi kendisi hakkında bize şu bilgileri sunmaktadır:

“ChatGPT, OpenAI tarafından tasarlanan bir dil modelidir. GPT, “Generative Pre-trained Transformer”ın sınıflandırmasıdır ve derin öğrenme ile ilgili bilgi içeren bir yapay zekâ modelidir. GPT-3.5 ise GPT-3 modeline dayanan ve daha büyük bir ölçekte yaygınlaşmış olan bir versiyondur.”²⁷

“OpenAI’nin GPT modelleri, doğal dili ve kodu anlamak için eğitilmiştir. GPT’ler, girdilerine yanıt olarak metin çıktılarını sağlar. GPT’lere yapılan girişlere “istemler” de denir.”²⁸

400.

20 Anusha Anugu ve Gajula Ramesh, *A Survey on Hybrid Machine Translation*, 2nd International Conference on Meaningful Education, Tam Metin Bildiri Kitabı, (Yogyakarta: Icmcd, 2020), 3.

21 Wolf König, “Dilbilim ve Yapay Zekâ”, *Dilbilim ve Araştırmalar Dergisi*, (1994), 219.

22 Jeremy Munday, *The Routledge Companion to Translation Studies*, (London: Routledge, 2009), 15.

23 Hişâm Sa’d Zağlûl, “Şiyâğatu’l-Muhtevâ el-’İbdâ’î Bi’l-’Î’lâm et-Terbevî Bi’s-tihdâm Tekaniyye ez-Zekâ’ el-İştinâ’î: ChatGPT İstikşâf el-Furaş ve t-Tehaddiyât”, *Mecelletu Ehbâs et-Terbiye el-Hâşşa*, 75 (2023), 58.

24 Holden Thorp, “ChatGPT is Fun, But Not An Author”, *Science*, (2023), 313.

25 Muhammed Kızılgöç, Murat Çinici ve Nurullah Okan, “Yapay Zekâ Sohbet Robotu Chatgpt ile İnanç- İnançsızlık, Doğal Afet ve Ölüm Konuları Üzerine Nitel Bir Araştırma: Din ve Maneviyatın Psikolojik Sağlığa Etkileri”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/1 (2023), 138.

26 Kuşçu, “Çeviride Yapay Zekâ Uygulamaları”, 50.

27 “ChatGPT sohbet,” erişim 17 Haziran 2023, <https://chat.openai.com/>

28 “ChatGPT Modelleri,” erişim 15 Mayıs 2023, <https://platform.openai.com/docs/models/overview>

Yapay Zekâ (ChatGPT) Çevirmenin Yerini Alabilir mi?

Özellikle son zamanlarda teknolojinin gelişmesiyle birlikte makine çevirilerinin çevirmenlerinin işini üstleneceği ve çevirmene gerek kalmayacağı yönünde sav ve söylentilere rastlanılmaktadır. Hutchins ve Somers’in 1992’de yayımladıkları bir çalışmada “insan müdahalesi olmaksızın herhangi bir dildeki cümleyi başka bir dile mükemmel derecede çevirecek bir çeviri makinesi yoktur”²⁹ ifadesini kullanmıştır. Bugün teknolojik gelişmelerle beraber her ne kadar yeni çeviri modelleri geliştirilmiş olsa da *makine çevirileri insan müdahalesine gerek duymadan çok kaliteli çeviri çıktıları sunabilir* demek henüz mümkün değildir. Bu soruya yapay zekânın yanıtı şu şekildedir.

Soru: ChatGPT çevirmenlerin yerini alabilir mi?

Cevap: “ChatGPT gibi dil modelleri, çeviri görevlerinde yardımcı olabilir, ancak tam anlamıyla bir çevirmenin yerini almak mümkün değildir. Dil modelleri, geniş bir dil bilgisi ve dağarcığına sahip olsalar da dilin incelikleri, kültürel bağlamlar, idiomatik ifadeler ve dildeki kelime nüansları tam olarak anlamak ve doğru bir şekilde çevirmek konusunda kısıtlamaları vardır.”³⁰ Dolayısıyla “bu açıdan bakıldığında diller ve kültürler arasında bir aracı ve köprü vazifesi gören, bu görevi nedeniyle toplumu, kültürünü, değerlerini, o toplumu yansıtan ve temsil eden özellikler sayılan kültürel unsurları hedef dile aktarabilmesi yönüyle çevirmen önemli bir rol üstlenmektedir”³¹.

ChatGPT’nin bu konuda sunduğu veriden hareketle nihai olarak en ideal cevap şu olabilir; makine çevirisi, çevirmenlik mesleğini bitirmemektedir aksine çevirmenin işini kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla teknolojiadaki gelişmelerle çevirmenlerde oluşan “çevirmenin geleceği yoktur” kaygısı yerine “teknolojiye hâkim olmayan çevirmenlerin geleceği yoktur”³² bilincinin oluşması gerekmektedir.

Yapay zekânın neden çevirmenin yerini tutamayacağını şu şekilde izah etmek mümkündür; çeviri, aslında komplike bir süreci olan ve farklı katmanları olan bir sanat ürünüdür. Bu ürün ise ancak her yönüyle eşdeğerlik sağlandığında ortaya çıkabilmektedir. “Eşdeğerlik çeviri ameliyesinin en önemli meselelerinden biridir. İnsan bedeninde kalp ne ise çeviri bünyesinde eşdeğerlik odur”³³

Çeviri uğraşında yapılan iş kelimelerin eşdeğerlerini dilsel bağlamda aramak değil, kaynak metindeki anlamı hedef dile çeşitli parametrelerle harmanlayarak aktarmaktır. Bu aktarma sürecinde kültürel referanslar, örf, adet, gelenek ve görenekler önemli argümanlar arasında yer

29 John Hutchins, Harold Somers, *An Introduction to Machine Translation*, (Londra: Academic Press. 1992), 1.

30 “ChatGPT sohbet,” erişim 17 Haziran 2023, <https://chat.openai.com/>

31 Senem Ceylan, *Sosyo-Kültürel Bağlamda Çeviri(i)mek: Arapça-Türkçe Dilleri Örneği*, Uluslararası Dil ve Çeviribilim Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı, Ed. Prof. Dr. Onur Köksal, (İstanbul: Eğitim Yayınevi. 2021), 143.

32 Şahin, *Çeviri ve Teknoloji*, 148.

33 İhsan Doğru, “Harîri’nin Makamâtı’ndaki Atasözlerinin Nida’nın Çeviride Eşdeğerlik Kuramı Bağlamında İncelenmesi”, *Çeviribilim Üzerine Kuramsal Çalışmalar* içinde, Ed. Esra Uluşahin & Emrah Eriş, (Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020), 211.

almaktadır. Bu yönüyle insan çevirisi daha akıcı ve doğaldır. Bir başka ifadeyle insan çevirileri hedef dilin kültürü ve normları göz önünde bulundurularak oluşturulmuş sanatsal bir yorumdur. Dolayısıyla yapay zekâ insan çevirmenlerin sahip olduğu duygu ve hassasiyetlere sahip olmadığı sürece insan çevirmenlere olan ihtiyaç hep devam edecektir. Ayrıca yapay zekâ her alanda farklı kalitelere çeviri sunduğu için genel olarak değil alanlara göre değerlendirmek daha doğru olacaktır. Nitekim yapay zekâ destekli modeller genel olarak düz metinlerin çevirilerinde nispeten kabul edilebilir çeviri sunarken yazınsal çevirilerde daha düşük kalitelere çıktılar sunabilmektedir.

Makine çevirilerinin avantajlı ve dezavantajlı yönlerine bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

a) Makine çevirilerinin avantajları:

- Çeviri sürecini daha hızlı tamamlayarak zaman tasarrufu sağlayabilir.
- İnsan çevirisine göre daha maliyetsiz veya daha az bir maliyetle çeviri çıktısı sunabilir.
- Son teknolojilerle beraber kendini sürekli geliştirebilir.
- Şirketlerin özellikle kapsamlı çeviri içerikleri ve yoğun tempoları göz önünde bulundurulduğunda hız faktörünün önemli olduğu, ayrıca büyük projelerin maliyetlerinin oldukça fazla olduğu düşünüldüğünde yapay zekânın hem hız avantajı hem de maliyet tasarrufu onu cazip kılmaktadır. Öte yandan şirketler, çevirmenlerinin verimliliğini arttırmak ve iş yükünü hafifletmek için de yapay zekâ destekli çeviri yazılımlarını tercih etmektedirler. Şirketler yapay zekâ çeviri uzantılarıyla özellikle anlık sohbet ve maillere hızlı dönüş yaparak müşteri iletişimini kolaylaştırmayı ve onların memnuniyetini yükseltmeyi hedeflemektedirler.

b) Makine çevirilerinin dezavantajları:

- Kültürel değerlere ve normlara uygun çeviri sunmayabilir. Kelime oyunlarını, şakaları ve ironileri çeviremeyebilir.
- Her zaman bağlamı yakalayamayabilir.
- İngilizce dışındaki Arapça-Türkçe vb. dillerin yapılarını tam olarak çözümleyemediği için zayıf çeviriler sunabilir.

- Çeviri çıktıları ayrıntılı incelendiğinde bazı önemli ifadeler yer vermediği görülebilir.
- Bir kavram için birçok karşılık kullanarak çevirinin bütününde tutarsızlık yaratabilir.

Yukarıdaki dezavantajlar göz önünde bulundurulduğunda makine çevirilerinin genel olarak bağlamı her zaman yakalayamadığı, oluşturduğu çeviri ürününün kalitesini saptayamadığı ve insana özgü farkındalıklar olmadığı için eksik veya hatalı çeviriler sunduğu söylenebilir.

Söz konusu dezavantajlar neticesinde makine çevirisi sonrası kontrol gereksinimi ortaya çıkmış, bu gereksinim “özellikle makine çevirisi sonrası düzeltme işlemi (postediting) kavramıyla, geleneksel çeviri anlayışını tamamen değiştirmiş ve çevirmenlere son-biçimleyici (post-editor) gibi yeni roller sunmuştur.”³⁴ Dolayısıyla yapay zekânın gelişmesiyle beraber

34 Sevcan Seçkin, “Türkiye’deki Teknik Çevirmenlerin Makine Çevirisi Sonrası Düzeltme İşlemine Karşı Tutumları”, *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, (2022), 135.

“çeviri editörü” adıyla yeni bir meslek ortaya çıkmış ve çevirmenlerin bu gelişmeyle iş tanımlarında değişiklik olmuştur.

Makine çevirisi sonrası yapılan düzeltme, olası hataları önlemeyi ve metinde akıcılığı sağlaması yönüyle kıymetlidir. Bu yüzden uluslararası şirketler MTPE “Machine Translation Post Editing” olarak adlandırdıkları bir süreç yönetmektedirler. Bu süreç birçok açıdan önem arz etmektedir. Çevirmen hatalı çevirilere müdahale edip, metnin bütününde terimsel bütünlüğü sağlayıp ve akıcılığı bozan cümleleri onarıırken aynı zamanda hedef kültürün normlarına uygun bir çeviri oluşturulup oluşturulmadığının kontrolünü yapmaktadır.

Arapça-Türkçe Çeviri Bağlamında Yapay Zekânın Yeri

“Doğal diller oldukça karmaşıktır, bu yüzden makine çevirileri zor bir görev haline gelir. Birçok kelimenin birden fazla anlamı olabilir, cümleler çeşitli okumalara sahip olabilir ve bir dildeki belirli dilbilgisel ilişkiler başka bir dilde var olmayabilir. Ayrıca, bir çeviri yapabilmek için dünya bilgisine sahip olma gibi dil-dışı faktörler de bulunmaktadır.”³⁵

Genel olarak yazılımların tasarım dili İngilizce olduğu için Arapça ve Türkçe dillerinde İngilizcede olduğu kadar verim alınmayabilir. Dillerin yapıları yapay zekâ destekli çeviri çıktılarının kalite oranını değiştirmektedir. Arapça Türkçe özelinde yapay zekâ çıktılarının birçok diğer dile oranla daha düşük kalitede çıktığı söylenebilir. Bunun muhtemel sebebi dillerin yapıları ile ilişkilendirilmektedir. Türkçenin eklemeli bir yapısının olması ve karmaşık zaman kiplerine sahip olması yapay zekâ çıktılarının kalitesini etkileyecek gerekçeler arasında yer almaktadır. Öte yandan Arapçanın bazı karakteristik dil özellikleri makine çevirilerinde kaliteli çıktı almanın önündeki engeller arasında yer almaktadır. Örneğin İngilizcede cümlenin öğelerinin sıralaması neredeyse sabitken Arapçada birçok durumda öge sıralamasında değişiklik olabilmektedir. Arapça ile Türkçe arasındaki cümle dizilişlerinin farklı olması gibi bazı dilsel farklılıklar çeviride karışıklığa yol açmaktadır.³⁶ Ayrıca Arapçadaki cinsiyet durumu bu süreçte karışıklığa yol açan dil özellikleri arasında yer almaktadır. Bu özellikler dışında Arapçadaki tekil, ikil ve çoğul durumları, zamirler, hem isim hem de fiil grubunda yer alan isimler yapay zekâ destekli çeviri çıktılarını etkileyen faktörlerin başında gelmektedir.

Çalışmanın uygulama bölümünde ChatGPT çıktılarının “insan çevirmen” çevirileri ile karşılaştırılmalı analizi yapılmıştır. Uygulama bölümünde yer alan örnekler rastgele seçilmiştir, örnek 1’de Arapça basit, bileşik ve sıla cümleleri, örnek 2’de teknik metinler grubunda yer alan hukuki bir metin ve örnek 3’de edebi metin türleri arasında yer alan şiir ve atasözü çevrilecektir. Çeviri çıktıları dilbilgisi, semantik ve bağlam eşdeğerliği çerçevesinde değerlendirilecektir.

35 Costa-Juss, Farrus ve Marino, “Study and Comparison of Rule- Based and Statistical Catalan- Spanish Machine Translation Systems”, 246.

36 Recep Çinkılıç, “Eş Zamanlı Çeviri (Arapça-Türkçe, Türkçe-Arapça) Derslerinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi II. Uluslararası Arap Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Kongresi Özet Kitapçığı*, (İstanbul, 2023), 35.

Basit cümle:
سافر الطبيب التركي إلى أمريكا.
İnsan çevirisi: Türk doktor Amerika'ya yolculuk etti.
ChatGPT: Türk doktor Amerika'ya seyahat etti.

Bileşik cümle:
الكتاب رفيق يُبْعِدُ عن الإنسان الهموم
İnsan çevirisi: Kitap, insanı kederden uzaklaştıran bir dosttur.
ChatGPT: Kitap, insanı sıkıntılardan uzaklaştıran bir dosttur.

Sıla cümlesi
ما المدن التي زُرْتَهَا في المملكة العربية السعودية؟
İnsan çevirisi: “Suudi Arabistan’da ziyaret ettiğin(iz) şehirler hangileridir?”
ChatGPT: Suudi Arabistan’da hangi şehirleri ziyaret ettiniz?

Arapça – Türkçe dil çifti bağlamında yukarıdaki ChatGPT çeviri kalitelerine bakıldığında, ChatGPT; basit, bileşik ve sıla cümlelerin çevirilerinde kabul edilebilir bir çeviri sunmuştur. Sıla cümlesindeki zamirin Türkçe kullanımları göz önünde bulundurulduğunda esasen orada bir hatanın olmadığını, dolayısıyla dilbilgisi ve semantik açılardan eşdeğerlik sağladığını görebiliriz. Bu tespitler ışığında ChatGPT’nin bu tür çevirilerde başarılı olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Teknik çeviri:
«المادة 1 الكويت دولة عربية مستقلة ذات سيادة تامة، ولا يجوز النزول عن سيادتها أو التخلي عن أي جزء من أراضيها. وشعب الكويت جزء من الأمة العربية. المادة 2 دين الدولة الإسلام، والشريعة الإسلامية مصدر رئيسي للتشريع. المادة 3 لغة الدولة الرسمية هي اللغة العربية. المادة 4 الكويت إمارة وراثية في ذرية المغفور له مبارك الصباح. ويعين ولي العهد خلال سنة على الأكثر من تولية الأمير، ويكون تعيينه بأمر أمير ي بناء على تزكية الأمير ومبايعة من مجلس الأمة تتم في جلسة خاصة، بموافقة أغلبية الأعضاء الذين يتألف منهم المجلس. وفي حالة عدم التعيين على النحو السابق يزكي الأمير لولاية العهد ثلاثة على الأقل من الذرية المذكورة فيبايع المجلس أحدهم وليا للعهد» ³⁷

37 “1962 Kuveyt Anayasası,” erişim 08 Mayıs 2023. https://constitutionnet.org/sites/default/files/constitution_of_kuwait_1962_-_arabic.pdf

İnsan çevirisi:

Madde 1: Kuveyt, bağımsız ve tam hakimiyete sahip bir Arap devletidir. Hakimiyetinden ve ülkesinin bir parçasından dahi vazgeçmesi caiz değildir.

Kuweyt halkı Arap milletinin bir parçasıdır.

Madde 2: Devletin dini İslam'dır. İslâm hukuku yasamanın ana kaynağıdır.

Madde 3: Devletin resmi dili Arapçadır.

Madde 4: Kuveyt, merhum Mübarek el-Sabah'ın soyuna bağlı monarşik bir prensliktir.

Veliaht, Prens'in tahta çıkışından itibaren en fazla bir yıl içinde atanır. Velihtin ataması, Şeyhin önerisi ve Millet Meclisinin özel bir oturumda bağlılık yemini yapması ve Meclis üye tam sayısının çoğunluğunun onayıyla meydana gelmektedir.

Bu anlatılan şekilde atama durumu olmazsa, Şeyh soyundan gelen en az üç prensi önererek Meclisin onlardan birine bağlılık yemini yaparak veliaht olmasını seçer.

ChatGPT:

Madde 1 Kuveyt, bağımsız bir Arap devletidir ve tam egemenliğe sahiptir. Egemenliğinden veya topraklarının herhangi bir kısmından vazgeçmek mümkün değildir.

Kuweyt halkı, Arap milletinin bir bölgesi.

Madde 2 Devlet dini İslam'dır ve İslam hukuku, kullanımının temel amacı.

Madde 3 Resmi dil Arapça'dır.

Madde 4 Kuveyt, merhum Mubarak Al-Sabah'ın soyundan gelen bir prensliktir. Veliht prens, prensin emriyle ve Meclisin çıkarılmasının onaylanmasıyla, prensin ve Meclis üyelerinden oluşan bir oturumda yapılan bir tasdikle prensin görevine en fazla bir yıl içinde atanır. Yukarıdaki zorunlulukların yerine getirilmezse, prens, veliaht prenslik görevine en az üç soy üyesinden birini ve Meclis izniyle ona biat eder.

Madde 1'de iki durum dikkat çekmektedir. Birincisi «الكويت دولة عربية مستقلة ذات سيادة تامة» cümlesinin ikiye bölünerek çevrilmesi ikincisi ise ولا يجوز ifadesinin “mümkün değildir” şeklinde çevrilmesidir. İnsan çevirisine bakıldığında bu ifade “caiz değildir” şeklinde çevrilmiş, eşdeğerliğin yanı sıra Müslüman bir toplumun inanç ve kültürel değerleri dikkate alınmıştır. Hemen devamındaki (Kuweyt halkı, Arap milletinin bir bölgesi) çeviride hem yanlış çevirinin olması hem de tam bir cümle kuramaması yönüyle zayıf bir çıktı sunmuştur.

Madde 2'de “Devlet dini İslâm'dır” cümlesiyle ilk etapta bir eşdeğerlik sağlanmış ancak devamında “İslâm hukuku, kullanımının temel amacı” şeklinde bir çeviriyle cümlelerin anlamı bozulmuş, hatalı bir çeviri ortaya çıkmıştır.

Madde 3'de «الدولة» kelimesine yer vermeyerek “Resmi dil Arapça'dır” şeklinde eksik bir çeviri sunmuştur.

Madde 4'de genel olarak kabul edilebilir bir çıktı sunmuştur. Ancak burada dikkat çeken önemli bir detay vardır. ChatGPT'nin “Mübarek el-Sabah” şeklinde değil de “Mubarak Al-Sabah” şeklinde çevirmesi yapay zekâ teknolojisinin İngilizce destekli olmasının ve tüm dillere

tam anlamıyla entegre edilememesinin kanıtı niteliğindedir. 4. Maddenin devamında yer alan uzun tümcelerden oluşan cümleyi budamayarak müstakil bir çıktı şeklinde sunmuştur. Çeviri bir bütün olarak değerlendirildiğinde kısmen başarılı olduğuna ancak mutlaka düzeltme (post-editing) işlemi gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

Edebi çeviri:		
ChatGPT	İnsan çevirisi	Kaynak metin
Hayatında, birlikte, bir kadın var Gözleri, maşallah, taptaze Ağzı salkım gibi güzelce çizilmiş Gülüşü müzik ve güller gibi Ancak gökyüzün yağmurlu. Ve yolu tıkalı.. tıkalı.	“Ey oğlum, hayatında bir kadın var. Gözleri, aman Allah’ım kırk bir kere maşallah Dışleri salkım gibi Nağmesinden güller açtırır gülüşü Ama senin gökyüzün yağmurlu Yolunsa kapalı” ³⁸	« بحياتك يا ولدي امرأة عينها، سبحان المعبود فمها مرسوم كالعنقود ضحكتها موسيقى و ورود لكن سماءك ممطرة.. وطريقك مسدود..مسدود»

Edebi çeviri bölümünde ChatGPT çıktısına bakar bakmaz yeterli bir çeviri sunmadığını görebiliriz. İlk dizede «حياتك يا ولدي امرأة» ifadesini “Hayatında, birlikte, bir kadın var” şeklinde dilbilgisel ve anlamsal eşdeğerlikten uzak bir çıktıyla sunmuş, hedef metni oluştururken eklemeye yaparak “birlikte” kelimesine yer vermiş ancak aynı zamanda çıkarma yaparak kaynak dildeki ولدي kelimesine yer vermemiştir. Dolayısıyla ChatGPT’nin tam olarak algılayamadığı yazınsal metin türünde izlediği strateji başarılı olamamıştır. Çeviri sürecinde sık sık kullanılan “ekleme” ve “çıkarma” teknikleri ancak insana özgü bilişsel süreçlerle yapıldığında, estetik değere sahip bir ileti ortaya çıkabilir ve kaynak metindeki estetik hazı hedef dile yansıtılabilir. Bu argümanı destekler nitelikte çevirmenin hedef dilde çeşitli eklemeye ve çıkarma stratejileriyle oluşturduğu dizeler, özellikle de benzer bir estetik haz oluşturmak için “ekleme” yaparak yer verdiği “kırk bir kere maşallah” deyimini buna örnek olarak verilebilir. Bu bağlamda ChatGPT’nin «عينها، سبحان المعبود» ifadesinin çevirisine bakıldığında hem anlambilimsel hem de biçimbilimsel açıdan hatalı çevirdiğini görebiliriz. Yine diğer dizelerde yer alan “müzik” ve “tıkalı, tıkalı” gibi kelimelerle metnin anlam bütünlüğünü bozduğunu görebiliriz. Genel olarak burada; yazın metinlerinin kültür yoğunluğu ve estetik değerler barındırması yönüyle ChatGPT çıktılarının diğer türlere oranla daha zayıf bir eşdeğerlik sağladığı sonucuna ulaşabiliriz.

38 Rahmi Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, (Ankara: Vadi Yayınları 2012), 72.

Atasözü	
	قول الحق لم يدع لي صديقاً
İnsan Çevirisi:	Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar
ChatGPT:	Dostum, doğruyu söylemek gerekirse hiçbir arkadaşım kalmadı.

Motamot çevirisiyle; “doğru söz, bana bir dost bırakmadı” anlamındaki Arap atasözü Türkçede ki “doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar” atasözü ile eş değerdir. Ancak ChatGPT çıktısına bakıldığında, ChatGPT hedef dilde eşdeğer bir atasözü veya özlü bir söz arayışına girmemiş “dostum” kelimesini ekleyerek hedef dilde yeni bir cümle oluşturmuştur.

Karşılaştırmalı analiz yapıldığında, çevirmen kültürel bir değer barındıran atasözünü hedef metnin kültürel kod ve değerlerini dikkate alarak aynı anlam ve estetik hazzı verecek bir atasözle aktarmıştır. ChatGPT ise metni, kaynak metne daha yakın bir çeviri ile biçimsel bir eşdeğerlik ereğiyle oluşturmuştur. Dolayısıyla kültürel öğeleri algılamada ChatGPT’nin henüz yeterli donanıma sahip olmadığını ve kültürel değerleri aktarma konusunda mevcut donanımla tatmin edici bir çıktı sunmadığını görebiliriz. Kültürel öğelerin yazınsal metinlerindeki yeri düşünüldüğünde bu tür çevirilerde dilsel öğelerin yanı sıra kültürel öğelerin de aktarılmasının ana koşul olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Sonuç

Yapay zekâ ile ilgili çalışmalar son dönemde farklı boyutlar kazanarak pek çok alanda olumlu sonuçlar vermeye başlamıştır. Bu alanlardan biri de hiç şüphesiz çeviri alanı olmuştur. Yakın bir tarihe kadar makine çevirileri aracılığıyla yapılan çeviriler büyük hatalar içermesi sebebiyle anlaşılmazken günümüzde nöral ağların geliştirilmesiyle daha kaliteli, anlaşılır ve kabul edilebilir çıktılar sunduğu görülmüştür.

Makine çevirileri başlangıçta kural tabanlı bir işleyiş biçimine sahipken çağın ihtiyaçları doğrultusunda istatistiksel, hibrit ve son olarak da nöral ağlara sahip bir donanım biçimiyle çıktı sunmaya başlamıştır. Bu süreçte uluslararası şirketlerin dosyalarının hacmi ve süre sorunları, kural tabanlı makine çevirilerinin bağlamı yakalayamamaları ve buna bağlı hatalı veya zayıf çeviri çıktıları makine çeviri modellerinin gelişiminde önde gelen sebepler arasında yer almış ve nöral makine çevirileriyle birlikte kaynak odaklı çeviriler yerini büyük oranda hedef odaklı çevirilere bırakmıştır. Hedef odaklı yaklaşım modelleri insan çevirileri kadar tatmin edici çıktılar henüz sunmasalar dahi bütüncü tabanlı olmaları yönüyle kural tabanlı modellere göre daha yüksek kalitede çeviri çıktıları sunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapay zekânın geliştirilmesi ve nöral teknolojinin çeviriye entegre edilmesi, bugün yapay zekâ çevirilerini farklı bir yere konumlandırmıştır. Özellikle ChatGPT modelinin geliştirilmesi ile “artık çevirmenlere gerek kalmadı mı?” sorusu yeniden gündeme gelmiş ancak uygulama bölümündeki deneme çıktıları neticesinde, bu durumun en azından Arapça-Türkçe dil çifti için henüz söz konusu olamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Genel olarak “insan çevirileri ile yapay zekâ çevirileri arasındaki farklar nelerdir?” diye bakıldığında, insan çevirilerinde hata

payının daha az, yapay zekâ çevirilerinde hata payının daha yüksek olduğu, ancak yapay zekâ çevirilerinin daha hızlı ve aynı zamanda daha az maliyetli olduğu ve insandan farklı olarak zengin bir bilgi repertuarına sahip olduğu sonucuna ulaşılabılır. Öte yandan ChatGPT gibi nöral ağ modellerinin doğası gereği sürekli kendini geliştirme ve yeni bilgiler oluşturma özelliği sayesinde gün geçtikçe daha iyi seviyelerde çıktı sunacağı ön görülebilir.

Uygulama bölümünde ChatGPT ile insan çevirilerinin karşılaştırmalı analizi yapıldığında, çeviri çıktı kalitelerinin metin türüne göre değiştiği dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ChatGPT'nin Arapça-Türkçe düz metin çevirilerinde tatmin edici bir seviyede çeviri sunduğu, teknik metin çevirilerinde, yer yer hatalı çeviriler sunduğu, dolayısıyla çeviri sonrası çıktının mutlaka redakte edilmesi gerektiği ve yazınsal metinlerde ise henüz yeterli bir seviyede çıktı sunmadığı tespitlerine varılmıştır. Bu tespitler neticesinde, ChatGPT her ne kadar diğer çeviri modellerine göre çeviri çıktılarında iyi bir başarı grafiği yakalasa da insan müdahalesi olmadan tek başına bu işin üstesinden gelebilecek donanıma sahip olmadığı görülmüştür. Ancak bununla birlikte ChatGPT'nin gelecek için umut vadetmesinin kıymetli bir gelişmenin göstergesi olduğu ve ChatGPT'nin geliştirilmesiyle çevirmenlerin işinin gün geçtikçe daha da kolaylaşacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2009.
- Anugu, A. ve Ramesh, G. "Survey on Hybrid Machine Translation." *2nd International Conference on Meaningful Education: Tam Metin Bildiri Kitabı*. Yogyakarta: Icmcd. 2020. 1-6.
- Aşkın, Meryem ve Balkul, H. İbrahim. "Bu Kış Kimse Üşümeyecek Kitabının İngilizce Çevirisinin Makine Çevirisi ile Karşılaştırılması: Google Çeviri'nin Yazın Çevirisinde Kullanılabilirliği Üzerine Bir İnceleme". *International Journal of Languages' Education and Teaching*. 10/4 (2022): 117-131.
- Ayık, A, Tuba. "Edebi Metinlerde ve Uzmanlık Alan Metinlerinde Makine Çevirisinin Olanakları/Olanaksızlığı: Çevirmenin Değişen Görev Tanımlarına Yeniden Bakmak". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. 30 (2022): 1321-1343.
- Ceylan, Senem. "Sosyo-Kültürel Bağlamda Çevir(i)mek:Arapça-Türkçe Dilleri Örneği." *Uluslararası Dil Ve Çeviribilim Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı*. Ed. Prof. Dr. Onur Köksal. İstanbul: Eğitim Yayınevi. 2021. 140-147.
- Costa-Juss. Marta R, Farris Mireia ve Marino Jose. "Study and comparison of rule- based and statistical Catalan- Spanish Machine Translation Systems". *Computing and Informatics*. 31 (2012): 245-270.

- Çinkılıç, Recep. “Eş Zamanlı Çeviri (Arapça-Türkçe, Türkçe-Arapça) Derslerinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri.” Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi II. Uluslararası Arap Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Kongresi’nde sunulan bildiri. İstanbul, 05-07 Mayıs 2023.
- Doğru, İhsan. “Harîrî’nin Makamâtı’ndaki Atasözlerinin Nida’nın Çeviride Eşdeğerlik Kuramı Bağlamında İncelenmesi”. *Çeviribilim Üzerine Kuramsal Çalışmalar*. Ed. Esra Uluşahin & Emrah Eriş, içinde 185-216. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.
- Ehab, Rana, Amer Eslam ve Gadallah, Mahmoud “English-Arabic Hybrid Machine Translation System using EBMT and Translation Memory”. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*. 10 (2019): 195-203.
- el-‘Uceylî Şezâ ‘Abdubâkî ve el-‘Azzâvî Muhammed İlyâs. “İtticâhât A’âdâ el-Hey’e et-Tedrisiyye Fi’l-Câmi’ât Nahve Fâ’ideti İstihdâmî’t-Terceme el-‘Âliyye Li Google fi Ebhâsîhim ve İ’dâdi Muḥâdarâtihim”. *et-Terceme el-‘Âliyye el-Aşabiyye ve Tehaddiyâtî’z-Zekâ el-İştînâ’î*. 32-44. Berlin: li’l-Merkez ed-Dîmuqrâtî el-‘Arabî, 2021.
- Er, Rahmi. *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*. Ankara: Vadi Yayınları. 2012.
- Hutchins, WJ ve Somers, HL. *An Introduction to Machine Translation*. Londra: Academic Press. 1992.
- Kızılgöçer, Muhammet, Çinicî, Murat ve Nurullah Okan. “Yapay Zekâ Sohbet Robotu Chatgpt ile İnanç-İnançsızlık, Doğal Afet ve Ölüm Konuları Üzerine Nitel Bir Araştırma: Din ve Maneviyatın Psikolojik Sağlığa Etkileri”. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9/1 (2023): 137-172.
- König, Wolf. “Dilbilim ve Yapay Zekâ”. *Dilbilim ve Araştırmalar Dergisi*. (1994): 219-235.
- Kuşçu, Ertan. “Çeviride Yapay Zekâ Uygulamaları”. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 30 (2015): 45-58.
- Munday, Jeremy. *The Routledge Companion to Translation Studies*. London: Routledge. 2009.
- Rahzeb, Choudhury ve McConnell, Brian. *Translation Technology Landscape Report*. Amsterdam: TAUS BV, De Rijp. 2013.
- Sadıkov, Taşpolot ve Kerim Sarıgül. “Makine Çeviri Yöntemleri ve Makine Çevirisinin Bugünkü Durumu”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 10/1 (2021): 192-205.
- Seçkin, Sevcan. “Türkiye’deki Teknik Çevirmenlerin Makine Çevirisi Sonrası Düzeltme İşlemine Karşı Tutumları”. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*. 17 (2022): 135-150.
- Şahin, Mehmet. *Çeviri ve Teknoloji*. İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları. 2013.
- Şanverdi, İbrahim ve Abdulmuttalip Işıdan. “Makine Çevirisi: Türkçe-Arapça Çeviri Bağlamında Google ve Yandex Çeviri Örneği”. *Söylem Filoloji Dergisi*. 6/1 (2021): 207-221.
- Tarcan, Ahmet ve Ecevit Bekler. “İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce Makine Çevirisinde Yazılımların Karşılaştırılması”. (Akademik Bilişim Konferansında sunulan bildiri 31 Ocak – 2 Şubat 2007).
- Thorp, Holden. “ChatGPT is fun, but not an author”. *Science*. (2023), 313-313.
- Tok, Ziya. “Makine Çevirisi ve Çeviri Kuramları”. *International Journal of Language Academy*. 8/1 (2020): 394-403.
- Zağlül, Hişâm Sa’d. “Şiyâğatu’l-Muḥtevä el-‘İbdâ’î Bi’l-‘İ’lâm et-Terbevî Bi’stihdâm Teḳaniyye ez-Zekâ’ el-İştînâ’î: ChatGPT İstikşâf el-Furaş ve’t-Tehaddiyât”. *Mecelletu Ebhâs et-Terbiye el-Hâşşa*. 75 (2023): 56-140.

İnternet kaynakları

“1962 Tarihli Kuveyt Anayasası.” Erişim 08 Mayıs 2023. <https://constitutionnet.org/sites/default/files/>

constitution_of_kuwait_1962_-_arabic.pdf

ChatGPT “ChatGPT Modelleri,” Erişim 15 Mayıs 2023. <https://platform.openai.com/docs/models/overview>

ChatGPT “Sohbet.” Erişim 17 Haziran 2023. <https://chat.openai.com/>

